

Terörizmin, Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Etkilerini İncelemeye Yönelik Uygulamalı Çalışma: Türkiye Örneği

An Empirical Investigation of the Effects of Terrorism on the Gender Gap in Education: Turkish Case

Deniz GÜVERCİN, İstanbul Arel Üniversitesi, Türkiye, denizguvercin@arel.edu.tr

Öz: Terörizmin, belirsizlik yarattığı ve yatırımların getirisini azaltarak ekonomik gelişmeyi önlediği literatürde belirtilmiştir. Bu çalışma, kız çocuklarının beklenen ücret seviyesini artıran eğitim yatırımlarının terörizmden nasıl etkilendiğini ele almaktadır. Bu çalışmada, Türkiye’de 80 il için terörizmin eğitimde cinsiyet eşitsizliği üzerine etkisi uygulamalı olarak incelenmiştir. Uygulama sonuçları, terörizmin eğitimde cinsiyet eşitsizliğini ilköğretim seviyesinde anlamlı bir şekilde etkilememekte, lise seviyesinde ise negatif ve anlamlı bir şekilde etkilemekte olduğunu göstermektedir. Tahmin sonuçları, terörizmin, eğitimde cinsiyet eşitsizliğini, terör bölgesine uzak ve daha az terör saldırısı yaşanan illerde daha fazla artırdığını göstermektedir. Tahmin sonuçları, daha gelenekçi değerlere sahip illerde eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin daha fazla olduğunu ve göçün, eğitim düzeyinin ve gelir düzeyinin anlamlı bir şekilde eğitimde cinsiyet eşitsizliğini etkilemediğini işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitimde Cinsiyet Eşitsizliği, Bölgesel Terörizm, Eğitimin Ekonomik Getirisi, Asimetrik Etki

Abstract: It is referred in the literature that terrorism increases uncertainty, and reduces expected return to investment which results in economic underdevelopment. This study aims to explore the impact of terrorism on the educational investment for female children which would increase the expected wage level. In this study, we examine empirically impacts of the terrorist attacks on the gender inequality in education at provincial level in Turkey. Estimation results indicate that terrorist attacks increase the gender inequality at high school level, but not at primary school level. According to the estimation results; terrorist attacks increase the gender gap in education at provinces that are distant to provinces where terrorist attacks frequently occurs. Additionally, estimation results indicate that increasing conservatism leads to gender gap in education, however, education, income level and immigration variables do not significantly affect the gender gap in education.

Keywords: Gender Gap in Education, Regional Terrorism, Economic Returns to Education, Asymmetric Impact

1. Giriş

Terörizm, son yıllarda ulus devletlerin karşılaştığı en önemli küresel tehlike haline gelmiştir. Terörist organizasyonlar, teknolojik olanakları en etkin şekilde kullanarak küresel ölçekte saldırılar gerçekleştirmektedirler. Uluslar ötesi bir sorun haline gelen terörizm, güvenlik seviyesinin azalması, korku ve panik ortamından stratejik avantajlar sağlamaya çalışmaktadır.

Sandler ve Enders (2002)’ e göre terörizm; kamusal düzeyde şiddetin uygulanması sonucu oluşturulan korku ve yıldırma politik amaçların elde edilmesi sürecidir. Terörist organizasyonlar, devletlere politik hedef ve politikalarını kabul ettirebilmek için vatandaşların güvenlik, huzur ve hayat kalitesini hedef almaktadırlar. Terörist saldırıların bir çoğu kestirilmesi güç, rassal saldırılar olarak ortaya çıkmıştır. Telesca ve Lovallo (2006), terör saldırılarının, önceden kestirilmesinin sistematik bir kurala bağlı olmadığını, ve istatistiksel olarak gözlemlerinin rassal, ve birbirinden bağımsız poisson sürecinden geldiğini ifade etmişlerdir. Biyolojik ve nükleer terörist saldırıların son yıllarda daha kolay yapılabilme olanağının oluşması ve bu saldırıların önceden kestirilmesinin güç olması terörizmin, küresel ölçekte güvenlik tehdidi olma durumunu güçlendirmiştir. Sonuç olarak; devletler, kestirilmesi mümkün olmayan terör saldırılarına engel olabilmek için toplumsal kaynakları, daha fazla güvenlik harcamaları için kullanmaktadırlar.

Terörizm, ekonomiyi çeşitli kanallar aracılığıyla etkilemektedir. Frey ve diğerleri (2004) tarafından bu kanallar; turizm, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, tüketim ve tasarruf, yatırım, sermaye piyasaları, dış ticaret, kentsel ekonomi ve ekonomik kalkınma olarak belirlenmiştir. Bu listeye özellikle terörist saldırılar sonucu altyapı sermaye stokunda meydana gelen aşınma, göç, insan sermayesine olan yatırımın azalması ve en önemlisi insanların genel mutluluk seviyesinde meydana gelen azalma da eklenmelidir.

Terörist faaliyetlerin yoğunlaştığı coğrafya olan turizmin talebi azalmakta ve terörist faaliyetlerin bu coğrafyada devamlılığına göre bu durum sürekli olabilmektedir. Viscusi ve Zeckhauser (2003), insanların terör riskini değerlendirirken, olabilecek en kötü durumu tahmin ettiklerini ifade ederler. Viscusi ve Zeckhauser (2003)’e göre, turistler, terör riskinin olduğu bölgelere terörist faaliyetler son dönemlerde gerçekleşmemiş olsa da gitmezler. Bir diğer deyişle, terörizmin turizm talebini etkilemesi uzun dönemli hafızaya sahiptir.¹

Terörizmin, ekonomik büyümeye, toplam üretime etkisinin terör olaylarının ne kadar sık gerçekleştiği ile ilişkili olduğu literatürde tartışılmıştır. Treverton ve diğerleri (2007), terörist saldırıların ekonomik büyümeyi azaltacağını ama

¹ Bir diğer deyişle; turizm talebi; terörizmin gecikmeli değerleri tarafından belirlenmektedir.

bu etkinin ülkenin uluslararası savaş veya ülke içi çatışma halinde olması durumunda daha az olacağını rapor etmektedirler. Terör olayları, şiddetli ve sürekli olarak gerçekleştiklerinde (Eckstein ve Tsiddon, 2004) veya belirli bölgelere yoğunlaştıklarında (Abadei ve Gardeazabal, 2003) ekonomik büyümeyi önemli derecede etkilerler.

Terörizmin yatırım ve tasarruf üzerine etkisi ve bu yolla ekonomik büyüme üzerine etkisi öncül olarak Gupta ve Veneris (1986), ve Alesina ve Perotti (1996) tarafından ele alınmıştır. Alesina ve Perotti (1996), sosyal ayaklanmaların politik alanda yaratacağı belirsizlikler sonucunda yatırımların azalacağı ve bunun da ekonomik büyümeyi azaltacağını ifade etmektedirler. Abadei ve Gardeazabal (2005), doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının terörizme çok duyarlı olduğunu ve terör riskindeki bir standart sapmalı artışın, net doğrudan yabancı sermayede, gayrisafı yurtiçi hasılanın % 5'i miktarında bir azalmaya neden olacağını ifade etmişlerdir. Eckstein ve Tsiddon (2004), terörizmin yarattığı politik istikrarsızlığın tüketim üzerinde negatif etkide bulunduğunu belirtmişlerdir. Yazarlar, terörizm sonucu ölü sayısında yıl içerisinde trafik kazalarında yaşanan ölü sayısı kadar artış olduğunda, tüketimin ve üretimin % 10 azalacağını rapor etmektedirler.

Eckstein ve Tsiddon (2004), güvenlik harcamalarına ayrılan kaynakların, özel kesim yatırımlarını ve tüketimini azalttığı, ekonomik büyümeyi de olumsuz etkilediğini belirtmektedirler. Terörizmin ekonomik ve politik maliyetlerini azaltmak için devletler, optimal düzeyde güvenlik harcaması yapmaktadırlar. Güvenlik harcamalarının belirli bir optimal seviyede olması, ve bu düzeyin terörizmi çok aza indirgememesi nedeniyle, (terörün azalmasının (marjinal) getirisi = güvenlik harcamasının (marjinal) maliyeti), terörizm dengede var olabilecektir.²

Terörizm, toplam talep kanalıyla da ekonomik küçülmeyi hızlandırabilir. Terör coğrafyasında kişi başına gelir seviyesinin azalması, piyasanın daralması ve göç kanallarıyla toplam talep azalmaktadır. Toplam talepteki bu daralma, ticari faaliyetlerin daha da daralması, işsizlik ve göçün daha da artması ve toplam talebin daha da daralması sonucunu verebilir.

Özellikle, terör saldırıları, altyapı yatırımlarını ve lojistik kanalları hedef aldığı anda, bölgenin ekonomik geleceği önemli ölçüde etkilenecektir. Özel mülkiyetin terörizm nedeniyle garanti altında olamadığı ve alt yapı yatırımlarının terörist saldırılar sonucu yok edildiği, terörist saldırıların yoğunlaştığı bölgelerde, uzun dönemli özel yatırımlar gerçekleştirilemeyecek ve uzun dönemli ekonomik büyüme olumsuz etkilenecektir.

Terör organizasyonları, ekonomik gücü azalan bölge halkına ekonomik yardım ve iş imkanları sunarak ya da tehdit yoluyla terör örgütüne katılımı artırma stratejisi izleyebilir. Mesquito (2005), ekonomik koşulların, özellikle terör faaliyetleri sonucu daralan ekonomi ve artan işsizlik sonucu insanların terör örgütlerine katılım sağlayabileceğini ifade etmektedir. Literatürde bu tezi görgül olarak destekleyen çalışmalar (Blomberg ve diğerleri, 2004; Honaker, 2004) ve bunu desteklemeyen çalışmalar (Piazza,2006; Krueger ve Maleckova,2002) bulunmaktadır.

Eğitim sürecinin, ekonomik anlamda vatandaşların hayat boyu üretim faaliyetine katılabilmesi ve bu üretim sürecinin etkinliğini arttırabilmelerine olanak sağlayan bilimsel ve uygulamalı bilgi edinim süreçlerinden oluştuğunu ifade edebiliriz. Eğitimin ekonomik getirisi üzerine uygulamalı ilk çalışma Mincer (1974) tarafından gerçekleştirilmiştir. Mincer, bu çalışmada eğitimin ekonomik getirisinin pozitif olduğunu ve azalarak arttığını göstermiştir. Bu alanda en önemli katkılar Lucas (1988) ve Romer (1990) tarafından yapılmıştır. Bu yazarlar, eğitimin, ülkedeki bilgi stokunun ve araştırmacı sayısının, verimlilikteki büyümeyi ve ekonomik büyümedeki sürekliliği belirlediğini ifade etmişlerdir.

Ekonomik büyüme ve terör olaylarının ilişkili olduğunu yukarıda ifade etmiştik. Dolayısıyla eğitim, ekonomik büyüme ve terörizm ilişkilidir. Terörizm ve eğitim arasındaki ilişkiyi sadece ekonomik büyümeye dayandırmak eksik olacaktır. Mesela eğitimin sosyal bütünleşme yaratacağını, bireyler arasındaki uzaklaşmayı azaltacağını savunan (Gradstein ve Justman, 2002) tez temel alındığında, sosyal bütünleşmenin ve kamusal alanı sürekli olarak paylaşmanın terör motivasyonunu azaltacağını, terörist organizasyonlara katılımı azaltacağını ifade edebiliriz.

Teorik olarak eğitimin suçla ilişkisini ortaya koyan Becker (1968), eğitilmiş insanların karşı karşıya oldukları alternatif maliyetin daha fazla olduğu için suç işleme potansiyellerinin daha az olduğunu ifade eder. Eğitim ve terörizm üzerine literatürde laik eğitimin terörizmi azaltacak en önemli süreç olduğunu belirten Stern (2001) "*Yeni Usamelerin ortaya çıkmaması için eğitime yatırım yapılması gerekmektedir*" demektedir.

Bir diğer taraftan terörizm ve eğitim arasında bir negatif bir ilişkinin var olmadığını ifade eden teorik ve görgül çalışmalar literatürde bulunmaktadır (Krueger ve Maleckova,2002; Mesquito 2005).

Terörist saldırıların yoğunlaştığı coğrafyada eğitime katılımın, eğitim altyapısının tahrip olması, ailelerin eğitim masraflarını, artık, karşılayamamaları nedeniyle azalması beklenir. Ayrıca; güvenlik nedeniyle devamlı eğitimin yapılamaması ya da eğitime katılımın terör örgütü tarafından tehdit yoluyla azaltılması bölgedeki gelecek yıllardaki beşeri sermaye birikimini azaltır. Mesela; Chamarbagwala, Moran (2011), Guatemala'da 36 yıl süren iç savaş sürecinde ailelerin kız çocuklarını okula ulaştırmalarında karşılaşılabilecekleri zararlardan korumak için okula göndermediklerini ifade etmiştir. Terörizmin bölgesel olduğu durumda, diğer bölgelerin terörizmden etkilenmesi bölgeler arası emek hareketliliği, yerli ve yabancı sermayenin beklenen getiri oranının azalması, ülke politik risk düzeyindeki değişim kanallarıyla gerçekleşebilir. Ekonomik kalkınma ve büyümenin yerli ve yabancı sermaye kanalıyla gerçekleştirildiği liberal bir ekonomide, bölgesel terörizm, tüm ülke çapında ekonomik koşulları etkileyecektir.

Nitelikli emeğe olan talep, terörizmin canlı olduğu bir ülkede yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı az olacaktır. Bu bağlamda; kız çocuklarının eğitime devamı gelecekte istihdam olanaklarının dar olacağı beklentisi nedeniyle erkek çocuklara göre daha az olabilir. Özellikle hizmetler sektörünün dar olduğu ekonomilerde, endüstriyel ağırlıklı ekonomik yapı yarı nitelikli erkek emeği kullanır, bu durumda kız çocuklarının eğitim getirileri çok düşük olduğundan eğitimde cinsiyet eşitsizliği ortaya çıkabilir. Chamarbagwala, Moran (2011) Guatemala için yaptıkları çalışmada iç savaşın, bölgedeki yatırım kapasitesini ve istihdam olanaklarını azalttığını, beşeri sermayenin ekonomik getirisini azalttığı için

² Güvenlik harcamalarının etkinliği, güvenlik teknolojisi terörizmin ne kadar azalacağını belirlediğini bu noktada vurgulamalıyız.

beşeri sermaye birikimi motivasyonunu azalttığını ifade eder. Her ne kadar Chamrabagwala, Moran (2011) bölgesel çıkarımlar da bulunsa da sonuçlar ülke çapında düşünülebilir.

Terörizmin, eğitimde cinsiyet eşitsizliği üzerine etkisini inceleme istatistiksel bir çalışma gerektirmektedir ve bu çalışmanın sadece bölgesel değil, ülke çapında bir inceleme olması gerekmektedir. Bu çalışma, terörizmin eğitimde cinsiyet eşitsizliğine etkilerini Türkiye genelinde uygulamalı olarak inceleyerek literatüre önemli bir katkıda bulunmaktadır.

2. Terörizm ve Eğitimde Cinsiyet Eşitsizliği

Eğitimde cinsiyet eşitsizliği nedenleri üzerine literatürde çalışmalar bulunmaktadır. Literatürdeki çalışmalar; emek piyasasına katılımın cinsiyet temelinde eşit ödüllendirilmemesinden dolayı (Kingdon,2001) ve ailelerin, erkek çocuklarının hayat boyu gelir akımını kız çocuklarına göre daha fazla önemsemelerinden dolayı (Kirdar ve diğerleri, 2016), erkek çocuk başına daha fazla eğitim harcaması yaptıklarını ifade etmektedirler.

Sosyal norm ve kültürel yapının kız çocuklarının aldığı eğitim düzeyini belirlediğini ifade eden çalışmalar ilgili literatürde bulunmaktadır. Shabaya ve Agyemang (2004), Gana , Zimbabve ve Kenya için yaptıkları çalışmada kız çocuklarının ortalama eğitim seviyesinin düşük olmasının bir nedeninin, erken evlilik olduğunu belirtmişlerdir. Kingdon (2001) ise Hindistan için yaptığı çalışmada kız çocuklarının evlilik harcamalarının eğitim harcamalarından tasarrufla yapıldığını ifade etmiştir.

Eğitimde cinsiyet eşitsizliği ve çatışma üzerine olan çalışmalar, eğitimde cinsiyet eşitliği sağlanmasının insanlar arasında saygıyı ve anlayışı artırdığı, ayrımcılık ve kötüye kullanmayı azalttığı için toplumsal huzuru olumlu etkilediğini ve çatışma ortamını azalttığını ifade etmektedirler (Melander, 2005).

Terörizm ve eğitimde cinsiyet eşitsizliği arasındaki ilişki üzerine literatür geniş değildir ve sınırlı sayıda bilimsel çalışma mevcuttur. Çalışmalar, genellikle iç savaşın eğitimde cinsiyet eşitsizliğine etkisi üzerinedir. Bununla birlikte, terörizmin yarattığı ekonomik belirsizliklerin, kadınların işgücüne katılma oranlarını etkilediği literatürde tartışılmaktadır. Berrebi ve Ostwald (2016), 165 ülke ve 1980-2007 periyodu için yaptıkları uygulamalı çalışma sonucu terör saldırılarının kadınların işgücüne katılımını azalttığını, ve erkek-kadın arasındaki işgücüne katılım farkını arttırdığını ortaya koymaktadır. Berrebi ve Ostwald (2016), ailelerin hayat boyu gelir akımı ve istihdam sürekliliği daha fazla olan ve toplumsal olarak aile geçindiren³ statüsündeki erkek çocuklarının eğitim masrafları için daha fazla kaynak ayırmaları toplumsal olarak en uygun olduğu için böyle bir tercihin yapıldığı sonucuna varmaktadır. Bir diğer taraftan; Singh ve Shemyakina (2013), kız çocuklarının eğitim masraflarının erkek çocuklarına göre daha fazla olacağını ve (hane halkı gelir düzeyine dışsal bir şok durumunda) kız çocuklar için eğitim talebinin erkek çocuklar için eğitim talebine göre daha hızlı azalacağını ifade ederler.

Eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin ekonomik sonuçlarından olan emek piyasası üzerine etkisine yukarıda değinildi. Eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin makroekonomik büyüklüklere etkilerini inceleyen çalışmalarda (Thevenon ve Del Pero, 2015; Klasen, 2002) kadınların eğitim düzeylerinin yükselmesinin ekonomik büyüme oranını arttırdığı gösterilmiştir. Klasen (2002), eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin ortalama beşeri sermaye düzeyini etkileyerek ekonomik büyüme oranını etkilediğini göstermiştir. Schultz (2002), “*Neden Devlet Kız Çocuklarının Eğitimine Daha Fazla Yatırım Yapmalıdır*” isimli çalışmasında kadınların üretkenliğinin erkeklerle göre daha fazla olduğunu, kadınların iş yerinde erkeklerle göre daha uzun saatler çalıştığını ve çocukların eğitimi ve üretkenliklerinin babanın eğitim seviyesinden daha çok annenin eğitim seviyesine bağlı olduğunu belirtmiştir. Schultz (2002), kadınların eğitim seviyesinin artırılmasına yönelik devletin yaptığı eğitim harcamasının gelecekte yüksek vergi geliri sağlayacağını ve bu nedenle bu tip harcamaların yapılmasının gerekliliğini vurgular.

Sivil çatışma ve eğitime katılım arasındaki nedensellik, bölgesel terörizm ve eğitime katılım arasındaki nedensellik ile doğrudan bağlantılıdır. Bölgesel terörizm ve eğitime katılım üzerine literatür gelişmediği için ve Türkiye’de terörizm faaliyetleri bölgesel bir yoğunluk taşıdığı için aşağıda sivil çatışma ve eğitime katılım üzerine olan literatür verilmiştir.

Shemyakina (2011), Tacikistan’da 1992 - 1998 döneminde yaşanan iç savaşın 7-15 yaşları arasındaki kız çocuklarının eğitime katılmalarını önemli ölçüde olumsuz etkilediğini, erkek çocuklarının eğitime katılmalarını etkilemediğini ifade etmektedir. Shemyakina (2011), Tacikistan’da kız çocuklarının sivil savaş öncesine göre zorunlu eğitimi % 12,3 daha az tamamladığını, sivil savaştan etkilenmeyen bölgedeki kız çocuklarına göre ise % 7 daha az tamamladığını ifade etmiştir. Chamrabagwala, Moran (2011), Guatemala üzerine yaptıkları çalışmada 36 yıl süren iç çatışmanın, kadın ve erkek çocukların eğitime katılımı üzerine önemli derecede olumsuz etkide bulunduğunu, ve kız çocuklarının eğitimini daha önemli ölçüde olumsuz etkilediğini göstermişlerdir. Singh ve Shemyakina (2013), 1981-1993 döneminde Punjab bölgesinde yaşanan iç savaşın, okula kayıt oranını azalttığını ve bu azalmanın kız çocukları için çok daha fazla olduğunu göstermişlerdir.

Literatürde iç çatışmaların eğitimde cinsiyet eşitsizliğini erkek çocuklar aleyhine bozduğu da ifade edilmektedir. Blatmann ve Annan (2010) Uganda’da, Akresh ve De Walque (2008) ise Rwanda’da iç savaşın, erkek çocukların eğitime katılmalarını kız çocuklarına göre daha fazla olumsuz etkilediğini bildirmişlerdir. Swee (2009), Bosna Hersek için yaptığı çalışmada savaşın daha yoğun olduğu bölgelerde lise eğitiminin daha az olduğu, erkeklerin kız çocuklarına göre daha az eğitime katıldığını ifade etmektedir. Kecmanovic (2012) ise Hırvatistan için yaptığı çalışmada erkeklerin savaşa katıldıkları için, kadınlara göre daha az eğitim aldıklarını bildirmiştir.

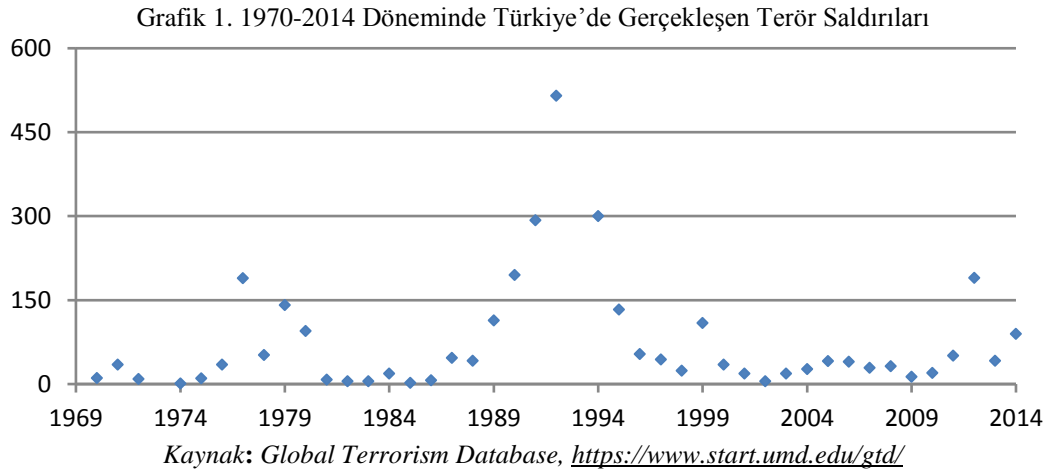
³ İngilizce’de bu kavram bread winner sözcüğüyle ifade edilmektedir.

Terörist örgütler, eğitim kurumlarında militan istihdam politikası güdebilir. Terör saldırılarının artması ve terör örgütlerinin tüm ülke çapında her düzey eğitim kurumlarında aktif istihdam politikası yürütmesi, kurumsallaşmaya çalışması ailelerin çocukları için belirledikleri eğitim planlarını etkileyebilir. Krueger ve Maleckova (2003) ve Berrebi (2003), Orta Doğu kökenli terörist örgütlerin militanlarının alt gelir düzeylerinden ve düşük gelir düzeylerinden olmadıklarını ve terör örgütlerinin militan istihdamında seçici olduklarını ifade etmektedirler.

3. Türkiye’de Terörizm ve Eğitimde Cinsiyet Eşitsizliği

3.1. Türkiye’de Terörizm

Aşağıdaki grafikte 1970-2014 yılları arasında gerçekleşen terör saldırılarının serpilme çizimi yer almaktadır. Bu dönemde yılda ortalama 73 terör saldırısı meydana gelmektedir. 1990- 1995 döneminde gerçekleşen uç gözlemler, ortalama ve standart sapmayı (100) yukarı çekmektedir. Ayrıca, terör saldırılarında çevrimsel bir hareket vardır: istikrarlı yükseliş dönemlerini istikrarlı düşüş dönemleri takip etmektedir.

Bu çalışma 2011-2013 Eylül dönemi için uygulamalı analiz yapmaktadır. Bu dönem içerisinde gerçekleştirilen 234 terör saldırısının % 74’ü PKK terör örgütü tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu dönem içerisinde PKK terör örgütünün en aktif olduğu ilk beş il Hakkâri, Şırnak, Diyarbakır, Tunceli ve Van’dır. Bu gözlem, PKK terör örgütünün Türkiye’nin doğusunda yoğun faaliyet göstermesinin bir sonucudur.

PKK, 1978 Eruh-Şemdinli saldırısından günümüze sistematik bir örgütlenme modeli ve Kürt milliyetçiliği ideolojik çerçevesinde terörist saldırılarına devam etmektedir. PKK, saldırı coğrafyasını Türkiye’nin doğusunda yoğunlaştırmıştır ve amacı Türkiye’nin doğusunda bağımsız bir Kürt devleti kurmaktır (Güvercin, 2017).

PKK, propaganda aracı olarak sadece Kürtlerin özerkliği kullanmamaktadır. PKK, altyapı, coğrafi koşullar, ekonomik fakirlik, işsizliği propaganda aracı olarak kullanmaktadır (Kıbrıs, 2010). PKK terörü, 1984-2000 döneminde 30.000-35000 arasında Türk vatandaşının ölümüne neden olmuştur (Rodoplu ve diğerleri, 2004).

PKK terörü, güvenlik ve askeri harcamalara neden olması yönüyle Türkiye kamu maliyesinde ciddi bir yük oluşturmaktadır (Feridun ve Sezgin, 2008)⁴. Yıldırım ve Öcal (2010), Türkiye’nin doğu bölgelerindeki ekonomik büyümenin, ticaretin, yatırımların ve istihdamın önemli derecede PKK terörü tarafından olumsuz etkilendiğini belirtmektedirler. Yazarlar, özellikle terörizmin, ekonomik göstergeler üzerine etkisinin doğu illerinde batı illerine göre daha önemli derecede olduğunu vurgulamaktadırlar.

Bilgel ve Karahasan (2013), PKK terörizminin ekonomik maliyetlerini sentetik kontrol modeli ile incelemiştir. Çalışma, terörizmin Türkiye’nin doğu bölgelerinde olmadığı durumda bölgenin gayri safi hasılasının ne kadar yüksek olabileceğini incelemektedir. Yazarlar, eğer terörizm olmasaydı bu bölgenin reel gayri safi hasılasının % 7 daha fazla olacağını ortaya koymuşlardır. Bilgel ve Karahasan (2013), terörizmin bölgeler arasındaki gelir dağılımını etkilediğini, özellikle; doğu ve batı bölgeleri arasında gelir düzeylerinin yaklaşmamasında terörizmin önemli bir payı olduğunu vurgulamaktadırlar.

3.2. Türkiye’de Eğitim ve Eğitimde Cinsiyet Eşitsizliği

Dünya eşitsizlik veri seti’ ne göre Türkiye’ye ait eğitim istatistikleri şu şekildedir. Türkiye’de 2003 yılı itibari ile 20-24 yaş aralığındaki bir genç kız ortalama 7,8 yıl eğitim alırken, 20-24 yaş aralığındaki bir genç erkek ortalama 9,1 yıl eğitim almaktadır. Türkiye’nin kırsal kesiminde yaşayan 20-24 yaş aralığındaki bir genç ortalama 6,67 yıl eğitim alırken, 20-24 yaş aralığında şehirde yaşayan bir genç ortalama 9,17 yıl eğitim almaktadır. Türkiye’nin doğusunda yaşayan 20-24 yaşındaki bir genç ortalama 6,61 yıl eğitim alırken, Türkiye’nin batısında yaşayan 20-24 yaşındaki bir genç ortalama 8,93 eğitim almaktadır. Türkiye’nin en fakir kesimindeki 20-24 yaşındaki bir genç ortalama 5,71 yıl eğitim alırken,

⁴ PKK terörüne karşı 1985’den itibaren uygulamada olan Korucu Sistemi de bu güvenlik önlemlerinden biridir.

Türkiye'nin en zengin kesimindeki 20-24 yaşındaki bir genç ortalama 11,56 yıl eğitim almaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'de eğitim düzeyi; yaşanılan bölgeye, gelir düzeyine ve cinsiyete göre farklılaşmaktadır.

Türkiye'de eğitimde bölgesel ve cinsiyet eşitsizliğini azaltmak için yürürlüğe konulan en önemli eğitim politikası 1997 yılında yasalaşan 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim yasasıdır. Bu yasa uyarınca özellikle kırsal kesimde devlet tarafından yapılan eğitim yatırımları, ailelerin katıldığı eğitim masraflarını önemli derecede azaltmıştır. Kırdar ve diğerleri (2016), Türkiye'de 8 yıllık kesintisiz eğitim kanununun yürürlüğe girmesi sonrası, hem kız hem de erkek çocukların 8 yıllık öğretimi ve lise öğretimini tamamlama oranlarının arttığını, ve bu desenin hem kırsal hem de kentsel kesimler de aynı olduğunu göstermişlerdir. Kırdar ve diğerleri (2016), zorunlu eğitim yasasının erkek çocukların eğitimi tamamlama oranlarını daha fazla etkilediğini, eğitimde cinsiyet eşitsizliğine etkisinin bulunmadığını ifade etmektedirler. Eğitim masraflarının azalmasının, özellikle kırsal kesimdeki çocukların ve kız çocuklarının eğitimlerini tamamlamada çok etkili olduğunu ve (özellikle kırsal kesimdeki) kız çocuklarının eğitim taleplerinin fiyat (maliyet) elastikiyetinin çok yüksek olduğunu ifade etmişlerdir.

Tablo 1'de Türkiye de 1997- 2012 dönemi için yıllık cinsiyet oranları verilmektedir. İlgili öğretim için *Cinsiyet oranı*, kız çocuk okullaşma oranının erkek çocuk okullaşma oranına bölünmesi ve çıkan sonucun 100 ile çarpılması ile elde edilmiştir. Kız (erkek) çocuk okullaşma oranı ilgili yaş grubunda okula devam edenlerin o yaştaki toplam kız (erkek) çocuk nüfusuna bölünmesi ile ve 100 ile çarpılması ile bulunur. Cinsiyet oranı, 100'den 0'a doğru azaldıkça kız çocukları aleyhine eğitimde cinsiyet eşitsizliğini, 100'den yüksek değerler aldıkça kız çocukları lehine eğitimde cinsiyet eşitsizliğini işaret eder.

Tablo 1. 1997-2012 Dönemi Öğretim Düzeylerine Göre Yıllık Cinsiyet Oranları

Öğretim Yılı	İlköğretim	Ortaöğretim	Yükseköğretim
1997/98	85,6	74,7	69,5
1998/99	86,9	75,5	69,4
1999/00	88,5	74,7	70,9
2000/01	89,6	74,4	73,5
2001/02	90,7	75,8	75,1
2002/03	91,1	72,3	74,3
2003/04	91,8	78	74
2004/05	92,3	78,7	74,6
2005/06	93,3	78,7	77,2
2006/07	94,1	79,6	77,6
2007/08	96,3	85,8	78,7
2008/09	97,9	88,9	80,1
2009/10	98,9	88,6	83,4
2010/11	100,4	89,7	86,2
2011/12	100,4	93,3	87,3

Kaynak: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, <http://sgb.meb.gov.tr/>

Tablo 1' de görüldüğü üzere bütün öğretim düzeylerinde eğitimde cinsiyet eşitsizliği azalmaktadır. Öğretim Düzeyleri arasında 1997 itibarı ile en cinsiyet eşitsiz olan, yükseköğretim, en cinsiyet eşitlikçi olan ilköğretimdir. Her ne kadar yükseköğretimde cinsiyet eşitsizliği 2000'li yılların başında yüksek olsa da zamanla daha eşit seviyeye doğru hareket edilmiştir.

Türkiye'de eğitimde cinsiyet eşitsizliği üzerine saha çalışmalarından oluşan bir literatür mevcuttur. Tunç (2009), Van ili için yaptığı saha çalışmasında okula gitmeyen kız çocukları, velileri ve öğretmenleri ile nitel görüşme yöntemini kullanmıştır. Van ilinde kız çocuklarının okumama nedenleri arasında ekonomik nedenler, gelenekler ve inanışların etkili olduğunu rapor etmiştir. Gürol ve Dilli (2006), Şırnak için yaptıkları saha araştırmasında kız çocuklarının okula gitmeme nedenlerini; maddi yetersizlikler, sosyal kınama, ev içi sorumluluklar, evlilik hazırlığı ve kız çocuklarının evlendikten sonra piyasa için değil ev için üretim yapması olarak belirtmiştir.

4. Kontrol Değişkenleri

Bu bölümde modelde temel açıklayıcı değişken olarak kullanılan terörizm değişkeni dışında kullanılan açıklayıcı değişkenler anlatılmaktadır. Modelin açıklama gücünü arttırmak, sapmalı katsayı tahminlerinden kaçınmak ve hata terimi ve terörizm arasında olabilecek ilişkiyi (korelasyon) engellemek amaçlı çeşitli kontrol değişkenleri kullanılmıştır.

Ailelerin ortalama gelir düzeyleri, illerin genel ekonomik durumu ya da bölgesel gelişmişlik ailelerin çocuklarının eğitimi için ayırdıkları kaynak miktarını ve bu kaynağın erkek ve kız çocukları arasında dağılımını etkileyebilmektedir. Nyqvist (2013) , Uganda için eğitime katılım üzerine yaptığı uygulamalı analizde gelir düzeyi ve eğitim değişkeni arasındaki ters nedenselliği çözebilmek için araç nedensellik yöntemi kullanmıştır. Nyqvist (2013), araç değişken olarak metrekareye düşen yağmur miktarını kullanmış ve yağmurun çok az yağdığı dönemlerde yani tarımsal ürünün az olduğu dönemde ailelerin erkek çocuklarının eğitimi kesmediklerini, (en büyük) kız çocuklarının eğitimi kestiklerini ve aile için üretime katkıda bulunmalarını sağladıklarını bulmuştur. Bu nedenle, bu çalışmada ildeki ortalama kişi başına gelir düzeyi kontrol edilmiştir.

Göç eden aileler, terörist saldırıların olduğu durumda kız çocuklarını okula göndermeyecek ailelerin büyük bir kısmını oluşturuyorsa, terörizmin eğitimde cinsiyet eşitsizliği üzerine etkisi sapmalı çıkacaktır. Dolayısıyla uygulamalı analizde illerin göç verdikleri insan sayısı kontrol edilmiştir. Bu arada göç alan illerde göç eden aileler eğitimde cinsiyet eşitsizliğini derinleştirebilir ya da azaltabilir, bu etkiyi kontrol edebilmek için her il için göç alınan insan sayısı kontrol edilmiştir.

Eğitim düzeyi düşük aileler erkek ve kız çocuklarının eğitimi konusunda bilinçli olmayabilirler. Eğitim düzeyi düşük aileler, erken evlilik ve ev ekonomisine katkıda bulunması amaçlarıyla kız çocuklarının eğitimi kesebilirler. Özellikle eğitimin çocukların gelecek gelir düzeyi üzerine etkisi konusunda kısıtlı bilgi sahibi ailelerin, çocuklarının okula devamı konusunda motivasyonları eksik olabilmektedir (Becker,1986). Bu etki, çocuklarının yaşı büyüdükçe daha fazla olacak, ilkokul eğitiminden sonra orta öğretim ve lisede daha fazla ortaya çıkacaktır. Bu nedenle il genelinde eğitim düzeyini gösteren eğitim endeksi kontrol olarak kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan diğer kontrol değişkeni il düzeyinde gelenekçiliktir. İl bazında değişiklik gösteren gelenekçilik, kız çocuklarının eğitime katılımını etkileyebileceği için kontrol olarak kullanılmıştır. Uysal (2014), kadınların emek piyasasına katılımını modellediği çalışmasında, dinsel ve geleneksel aile bakış açısının kadınların emek arzına etkisini kontrol etmek için gelenekçi bir kimlik ve programla seçimlere katılan MSP'nin 1973 yılı için oy oranını kullanmıştır. Özbudun ve Hale (2010) AK Partinin toplumda gelenekçi sosyal değerlere sahip olanların daha çok oy verdiği parti olduğunu vurgulamıştır. Bu çalışmada iller arasında gelenekçilik düzeyini kontrol edebilmek amacıyla 2014 yılı seçimlerinde il bazında AK Parti oy yüzdeleri kullanılmıştır.

5. Veri ve Ekonometrik Model

80 il için 2012 ve 2013 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. Terör istatistikleri küresel terör veri tabanından (Global Terror Database) elde edilmiştir. Terör saldırıları, yazar tarafından, ilgili yerleşim yerine/ile göre gruplandırılmıştır. Oluşturulan gözlem kümesinde her il için ilgili yıllar için terör saldırısı sayısı, gazi ve şehit sayıları yer almaktadır⁵.

Bağımlı değişken, yeni kayıt yaptıran öğrenciler için hesaplanan cinsiyet oranıdır. Cinsiyet oranı değişkeni için, Milli Eğitim Bakanlığı İstatistikleri kullanılmıştır. Cinsiyet oranı, ilkokul ve lise eğitim düzeyleri için hesaplanmıştır.⁶

İl bazında 2013 yılına ait Kişi Başına milli gelir verisi olmadığından Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından oluşturulan 2013 yılı için il bazında insani gelişme raporundaki gelir endeksi verileri kullanılmıştır. Aynı rapordaki eğitim endeksi illerin eğitim düzeyini gösteren değişkene ait gözlemler olarak kullanılmıştır. Gelir endeksi, gece ışıkları üzerinden hesaplanan iller için kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hâsıla (2013) verisi olarak kullanılmıştır. İki endeks için de 0 (%) en küçük ve 1 (%100) en büyük değerlerdir. 2014 Mahalli idareler seçim sonuçları iller için Ak Partinin aldığı oy yüzdesi Yüksek Seçim Kurulu tarafından kamuoyuyla paylaşılan sonuçlarına göre oluşturulmuştur. İllerin verdiği ve aldığı göç verisi 2012-2013 dönemi için Türkiye İstatistik Kurumundan elde edilmiştir.

⁵ Küresel Terör Veri tabanında, şehit ve gazi sayıları, ölen terörist sayıları ile birlikte verildiğinden iki istatistik birbirinden, yazar tarafından, ayrılmıştır

⁶ 2013-2014 dönemi için Milli Eğitim İstatistiklerinde cinsiyet oranı yer almamaktadır. Bu nedenle, eğitimde eşitsizlik gözlemleri ; 2013-2014 dönemi Milli Eğitim İstatistikleri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. Ayrıca; İllere göre ilkokul çağındaki nüfus Türkiye İstatistik Enstitüsü'nde mevcut iken lise çağındaki nüfus (13-17 yaş aralığı) mevcut değildir. Bu veri, 2010 yılındaki 10-14 yaş aralığındaki nüfus bilgisi kullanılarak yazar tarafından oluşturuldu.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Betimsel İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	En Küçük	En Büyük	Gözlem Sayısı
İlkokul Cinsiyet Oranı	99.2	2.5	94.2	106.3	80
Lise Cinsiyet Oranı	94.9	6.4	73	108.8	80
Eğitim Endeksi	58	.06	.4	.7	80
Gelir Endeksi	.6	.08	.4	.8	80
Gelenekçilik	45	11.9	9.3	68	80
Terörizm 2012/13	1.4	3.5	.08	22.2	80
Terörizm 2011/12	2	4.6	.1	26.2	80
Alınan Göç	31489	52896	4787	437922	80
Verilen Göç	31455	44519	4677	371601	80
Şehit-Gazi Sayısı 2012/13	6.3	28.3	0	234	80
Şehit-Gazi Sayısı 2011/12	5.6	15.9	0	98	80

Tablo 2'deki betimsel istatistikler incelendiğinde, ilkokul öğretimindeki cinsiyet eşitsizliğinin lise öğretimindeki cinsiyet eşitsizliğine göre daha az olduğu gözlenmektedir ve bu, illere göre çok değişkenliği olmayan bir durumdur. Gelir endeksi ortalamasının, eğitim endeksi ortalamasından ve standart sapmasından daha yüksek olması ve minimum ve maksimum gözlemleri dikkate alındığında, iller arasında gelir düzeyinde, eğitime göre daha fazla eşitsizlik olduğu söylenebilir.

Betimsel istatistiklere bakıldığında; iller arası alınan-verilen göç eden insan sayısı ortalamalarının birbirine çok yakın olduğu, şehit ve gazi sayısının ortalama olarak iki dönem de 6 civarında olduğu görülmektedir. İl bazında gelenekçiliğin ölçümü için kullanılan AK Parti'nin oy yüzdesinin ortalama % 44 ve standart sapmasının % 11 olması, Türkiye genelinde gelenekçi değer yargılarının genel bir yapı olduğuna işaret etmektedir.

Terörist bir saldırının daha yakın illere daha fazla etkide bulunacağı ve terör saldırısının illere etkisinin homojen dağılmayacağı için uzaklık faktörü (km) ile heterojenlik sağlanmıştır. Uluslararası Ticaret literatüründe geçen çekim modellemesini andıran bu dönüştürme Arora ve Vamvakidis (2004) tarafından da kullanılmıştır. Yazarlar, diğer ülkelerin büyüme oranını, orijin ülkeye uzaklıklarıyla ağırlıklandırmış ve orijin ülkenin büyüme oranına etkilerini incelemiştir. Biz de bu çalışmada; terörizm değişkenini aşağıdaki gibi tanımlayarak iller arasında terörizmin etkisini uzaklıkla ters orantılı olarak ele aldık.

$$T_{it} = \sum_{j=1}^{80} \frac{S_{jt}}{d_{ij}} \quad (1)$$

i ili için değer t yılındaki T değişkeninin aldığı değer; j ilinde t yılında gerçekleşen terör saldırılarındaki şehit ve gazi sayısı (S_j) , bu iki il arasındaki uzaklık (d_{ij}) ile bölünerek ve sonuç tüm j 'ler, ilgili yılda terör saldırısı gerçekleşen bütün iller, için toplanarak bulunur.

Tahmin yöntemi, yatay kesit veri üzerine uygulanan En Küçük Kareler yöntemidir. Bağımlı değişkenin betimsel istatistikleri incelendiğinde uç değer (outlier) olmadığı gözlenmektedir. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin dağılımının bakışık dağılıma yakın olması, uç değerlerin olmaması EKK tahminlerinin istatistiksel gücünü artırmaktadır. Yatay veri üzerine uygulanan kestirim yöntemi olarak En Küçük Kareler yönteminin karşılaşıcağı en önemli ekonometrik sorun eş varyansın olmama sorunudur. Bu sorunun araştırılmasına ilişkin Breusch-Pagan eş-varyans testi sonucunda ekonometrik olarak en uygun modeller rapor edilmiştir.

Ekonometrik Model aşağıdaki gibidir⁷:

$$\text{İlkokulCinsiyetOranı}_i = \alpha + \beta_1 T_i + \beta_2 T(-1)_i + \beta_3 T_i^2 + \overline{\theta X}_i + \epsilon_i \quad (2)$$

$$\text{LiseCinsiyetOranı}_i = \eta + \delta_1 T_i + \delta_2 T(-1)_i + \delta_3 T_i^2 + \overline{\gamma X}_i + u_i \quad (3)$$

⁷ Modelde yer alan her gözlem için X kontrol değişkenlerini içeren vektör ($k \times 1$ - sütun vektörü) (her modelde farklı satır sayısına sahiptir, bir diğer deyişle, k değişmektedir) θ ve γ ise kontrol değişkenlerine ait katsayılar vektörüdür ($1 \times k$ -sütun vektörü). İlk modelde hata terimi ϵ_i , ikinci modelde u_i olarak gösterilmiştir.

Modelde T, terör değişkenini ve T (-1), terör değişkenin gecikmeli değerlerini göstermektedir. Gecikmenin modele değişken olarak katılmasının nedeni, bir dönem önceki terör saldırılarının da eğitime devam etmede etken olabileceğidir. Gecikmeli değerler hesaba katılmadığında bağımlı değişken ve hata terimi arasında bağımlılık olacağı bir diğer deyişle hata teriminin (ϵ_t) terörizme koşullu beklenen değerinin 0 olmayacağı için katsayılar sapmalı çıkacaktır.

5.1. Doğrusal Olmayan İlişki

Model özünde doğrusal olmadığında EKK tahmini yapmak modelin tahmin gücünü azaltır ve katsayılar hatalı olur. Terör ve eğitimde cinsiyet eşitsizliği arasında var olabilecek doğrusal olmayan ilişki teröre ait değişkenin karesi alınarak ve diğer değişkenlerle de etkileşimi olabileceği dikkate alınarak modellenmiştir.

Terörün yüksek olduğu düzeylerde, terör saldırılarındaki artışın yaratacağı eğitimdeki cinsiyet eşitsizliğinin terörün daha düşük olduğu düzeylerde, terör saldırılarındaki artışın yaratacağı eşitsizlikten farklı olacağı düşünülerek modele teröre ait değişkenin karesi eklenmiştir. İlâveten, terördeki artışın farklı gelir düzeylerinde ve eğitim düzeylerinde eğitimde cinsiyet farklı sonuçlar verebileceğinden, terör endeksi ve gelir düzeyi endeksi arasındaki etkileşim ve terör endeksi ve eğitim endeksi arasındaki etkileşim değişkeni modellemeye dâhil edilmiştir.

Tablo 3. Bağımlı Değişken Lise Cinsiyet Oranı İken Çoklu Regresyon Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Model 1	Model 2	Model 3
Terör	-2.8*	-1.1	-1.4
Terör (-1)	.8*	.81*	.79*
Kare (Terör)	.08*	.07 **	.0 *
Eğitim Endeksi	18.1	23.4	16.4
Gelir Endeksi	11.8	10.8	15.01
Verilen Göç	.00		
Alınan Göç		.00	.00
Gelenekçilik	-.1*	-.1**	-.09**
Terör *Gelir Endeksi			-2.2
Terör *Eğitim Endeksi		-3.1	

Not: * %1 istatistiksel anlamlılığı, ** %5 istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

6. Uygulamalı Analiz Sonuçları

Tablo 3'te bağımlı değişken 2013-2014 öğretim dönemi için liseye yeni kayıt yaptıran öğrenciler için cinsiyet oranıdır. Bağımsız değişkenler 2012-2013 Eylül döneminde il bazında gerçekleştirilen terör saldırıları ve bir dönem önceki (2011-2012 Eylül) terör saldırıları ve diğer kontrol değişkenleridir; eğitim, gelir, göç, gelenekçilik⁸.

Bağımlı değişkenin ilköğretime yeni kayıt yaptıran öğrenciler olduğu çoklu regresyon tahmin sonuçları bütün modellerde, terör saldırıları ve gelir endeksi arasındaki etkileşim değişkeni dışındaki, hiçbir değişkenin istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermektedir⁹. Bir diğer ifadeyle; ilkökul cinsiyet oranındaki ortalama değişim terör, gelir, göç, eğitim gibi değişkenler tarafından açıklanamamaktadır.

Terör saldırılarının liseye yeni kayıt yaptıran öğrencilerin cinsiyet oranına etkisi ilk modelde istatistiki olarak %5 düzeyinde anlamlı ve negatiftir. Ortalaması 2012-2013 Eylül dönemi için 1.431 olan Terör Saldırısı değişkeninde 1 birim artış Model 3 için cinsiyet oranında 2,57 birim (terör değişkeni ortalama değerindeyken) azalma yaratmaktadır¹⁰. Bir diğer deyişle, Model 3'e göre eğer Terör indeksi, diğer değişkenler sabitken, 0,5 birim artarsa cinsiyet oranı 1,29 birim azalacaktır. Dolayısıyla, terör saldırılarında artış, lise eğitiminde kız çocuklarının aleyhine eğitimde eşitsizlik yaratacaktır.

⁸ Eş varyans sorunu olan modeller dahil edilmediği için sonuçları sunulan modeller sınırlıdır.

⁹ Bu model sonuçlarını değişkenler istatistiksel olarak anlamsız olduğu için buraya eklemedik.

¹⁰ Modelde terör saldırısı değişkenin karesi var olduğundan ve diğer etkileşim değişkenleri anlamsız olduğundan terör saldırısındaki birimsel artış cinsiyet oranını $\beta_1 + 2\phi_1 T$ birim kadar etkiler. ϕ_1 terör saldırısı değişkenin karesi değişkenin katsayısı, T ortalama terör saldırısı değişkenin değeridir.

Bütün modellerde, bir dönem önceki terör saldırılarının yeni kayıt yaptıran lise öğrencilerindeki cinsiyet oranına etkisi pozitif ve istatistiki olarak anlamlıdır. Bir diğer deyişle çoklu regresyon sonuçları; bir dönem önceki terör olaylarındaki artışın, diğer değişkenlerdeki değişiklik kontrol edilirken, kız çocuklarının lise eğitimine katılımını artırdığını ifade etmektedir. Bu sonuç, ailelerin kız çocuklarının lise eğitimini kesme kararını, son dönem terör olaylarını dikkate alarak verdiklerini ve terörizmin sürekli hale gelmesinin eğitimdeki cinsiyet eşitsizliğini arttıracığına işaret eder.

İlkokul düzeyinde yapılan tahminlerin sonuçlarına göre; Türkiye’de bölgesel terörizm, ilkökull düzeyinde eğitimde cinsiyet eşitsizliğine neden olmamaktadır. Bu sonuç, Shemyakina (2011)’da gösterilen bölgesel iç savaşın ilkökull düzeyinde kız çocuklarının aleyhine eğitimde cinsiyet eşitsizliğine neden olduğu sonucundan farklıdır. Lise düzeyinde yapılan tahminlerin sonuçlarına göre; terörizm, lise düzeyinde kız çocukların aleyhine eğitimde eşitsizliğe neden olmaktadır. Bu sonuç, Shemyakina (2011)’nın Tacikistan için , Singh ve Shemyakina (2013)’nın Punjab için , Chamrabagwala, Moran (2011)’nın Guatemala için yaptıkları çalışmalarda vardıkları sonuçlarla uyumludur. Blatmann ve Annan (2010)’nın Uganda için , Akresh ve De Walque (2008)’nın Rwanda için , Swee (2009)’nın Bosna Hersek için , Kecmanovic (2012)’in Hırvatistan için yaptıkları çalışmalarda gösterilen bölgesel iç savaşın erkek çocuklarının aleyhine eğitimde eşitsizlik yarattığı sonucu, bu çalışmanın gösterdiği sonuçtan farklıdır.

Tahmin sonuçları, terörizmin kız çocuklarının eğitime katılımlarını erkek çocuklara göre ilkökull düzeyinde değil lise düzeyinde azalttığını göstermektedir. Lise düzeyinde eğitime katılım ilkökull düzeyinde eğitime katılıma göre daha fazla emek piyasasına katılım amacına yöneliktir. Terör faaliyetleri yarattığı belirsizlikle yatırımları azaltmaktadır. Aileler, yatırımların azalacağını, ekonominin küçüleceğini ve kız çocuklarının istihdam olanaklarının azalacağını beklediklerinde lise düzeyinde eğitim taleplerini kısımlırlar. Bu durumda, aileler, kız çocuklarının erken evlilik ve ev içi üretime katılım yoluyla aile ekonomisine katkıda bulunmasını talep edebilirler. Bir diğer taraftan terörizm, ekonomik durgunluk ve küçülme etkisi yaratabileceğinden, aileler tüketim harcamalarını özellikle eğitim harcamalarını kısımlırlar. Kız çocuklarının eğitim masraflarının erkek çocuklarına göre daha fazla olduğu için (Singh ve Shemyakina, 2013) kız çocuklar için eğitim talebi, erkek çocuklar için eğitim talebine göre daha hızlı azalabilir. Terörist saldırılar sonrası, aileler, lise çağındaki kız çocuklarının okulda veya okula ulaşımında zarar görmemeleri için okula göndermeyebilirler (Chamrabagwala ve Moran, 2011).

Dahil edildiği tüm modellerde istatistiki olarak anlamlı olan ve pozitif katsayısı olan terör değişkeninin karesi değişkeni, terör değişkeni ve liseye yeni kayıt yaptıran öğrenciler için cinsiyet oranı değişkeni arasında doğrusal olmayan bir ilişki olduğunu göstermektedir. Terör saldırısının daha yoğun olduğu illerde, terörizmdeki artış, eğitimde cinsiyet eşitsizliğini daha az artırırken terörizmin daha az olduğu iller ve /veya terörist saldırılara daha uzak olan illerde cinsiyet eşitsizliğini daha fazla arttırmaktadır.

Abadie ve Gardaeazabal (2003) , Abadie ve Gardaeazabal (2005), terörizmin sadece belirsizlik yaratmayacağını aynı zamanda, yatırımların beklenen getirisini azaltacağını vurgulamaktadır. Terör faaliyetlerinin yoğun olduğu illerde/bölgede yatırımların beklenen getirisi yüksek olmadığı için, terörist saldırılardaki artış, eğitim yatırımlarını çok etkilememektedir. Terörün daha az olduğu illerde (coğrafi olarak uzak)¹¹ ise ticaret, ekonomik hayat, teknoloji ve insan sermayesine yatırım daha fazladır¹². Terörizm, dolayısıyla bu illerde eğitimin gelecekteki getirisini, ülke politik risk düzeyini artırdığı için, daha hızlı azaltacağından eğitimde cinsiyet eşitsizliğini daha fazla arttıracığı söylenebilir. Bu nedenle, terörizmin artışının, terörizmin yoğun olduğu bölgelerde terörizmin az olduğu bölgelere göre eğitimde cinsiyet eşitsizliğini artırıcı etkisi daha zayıftır. Galor ve Weil (1996), kadın emeğinin, fikri emeğin, sermaye yatırımları arttıkça getirisinin arttığını ve kadın-erkek ücret farkının kapandığını ifade eder. Bu çerçeveden; sermaye yatırımları düşüken kadın-erkek ücret farkı fazla olacağı için yani kız çocuklarının eğitiminin daha az getirisi olacağı için eğitimde cinsiyet eşitsizliğinin artacağı söylenebilir.

Gelenekçilik üç modelde de anlamlıdır. Model 3’de ise AK Partinin aldığı oylardaki %10 artış cinsiyet oranını 1 birim azalttığını göstermektedir. Modelde kullanılan diğer değişkenler gelir endeksi, eğitim endeksi, göç değişkenleri ve etkileşim değişkenleri hiçbir modelde anlamlı değildir. İstatistiki anlamlılıklarını sorgulamadan sadece katsayı işaretleri yorumlanacak olursa: eğitim gelir ve göç seviyeleri yükseldikçe lise eğitiminde cinsiyet eşitsizliği azalmaktadır.

7. Sonuç

Terörizm, ekonomik ve sosyal yapıyı etkileyen en önemli dışsal şoklardan biridir. Terör saldırıları toplumsal psikoloji, ekonomik, politik ve sosyal yapıyı etkiler. Üretim biçimi, üretim ilişkileri, piyasa derinliği ve yapısı, emek hareketliliği ve emekte niteliksel değişme uzun dönemli terörist saldırılar sonucu gerçekleşebilir.

Terörizm, ailelerin çocuklarının eğitimi için ayırdıkları kaynakları etkileyebilir hatta bu kaynakların miktarının kız ve erkek çocuk arasında farklılaşmasına neden olabilir. Bu uygulamalı çalışmada, Türkiye’de 80 il için terörizmin, eğitimde cinsiyet eşitsizliğine etkisinin varlığı uygulamalı olarak incelenmiştir. Türkiye’de en aktif terörist saldırılar düzenleyen örgüt, PKK terör örgütü, en yoğun olarak Türkiye’nin doğu bölgesindeki illerde etkindir. Türkiye’nin doğu bölgesindeki illerde ortaöğretim düzeyinde eğitimde cinsiyet eşitsizliği diğer bölgelerdeki illere göre daha yüksektir.

Terörizmin ülke genelini nasıl etkileyeceğini, iller arasındaki uzaklığı dikkate alan, terör değişkeni yardımıyla ölçümledik. Uygulamalı çalışma sonuçları terörizmin, eğitimde cinsiyet eşitsizliğini ilköğretim düzeyinde anlamlı bir şekilde etkilemezken, lise düzeyinde negatif ve anlamlı bir şekilde etkilediğini göstermektedir. Önceki yıl gerçekleşen terör saldırılarının katsayısı pozitif ve anlamlıdır. Bir diğer deyişle; önceki yıl gerçekleşen terör saldırıları eğitimde

¹¹ Türkiye’de coğrafi olarak terör saldırıları her bölgede aynı sıklıkla değildir. Türkiye’nin doğusundaki illerde terörist saldırılar daha fazla olduğu ve batısındaki bölgelerde daha az olduğu için daha sık terörist saldırı olan iller coğrafi olarak doğu bölgesindedir.

¹² Bu durum, terörizm bölgede etkin olmadan önce de geçerlidir.

eşitsizliği azaltıcı etki yapmaktadır. Bu durum, terörist saldırıların bir ili ya da bölgeyi yoğun ve süreklilik gösterecek şekilde hedef almasının, o bölgede eğitimde cinsiyet eşitsizliği yaratacağı sonucunu işaret eder.

Tahmin sonuçlarına göre; terörizmin yoğun olduğu bölgelerde veya terörizmin yoğun olduğu bölgelere yakın olan bölgelerde terörizm, eğitimde cinsiyet eşitsizliğini artırmaktadır ama bu etki zayıftır. Tahmin sonuçları; terörizmin, terörizmin az olduğu ve/veya terörist saldırılara uzak bölgelerde güçlü bir biçimde eğitimde cinsiyet eşitsizliğini artırdığını göstermektedir.

Ayrıca; istatistiksel olarak anlamlı çıkmaya da eğitim, gelir ve göç değişkeninin katsayı işareti beklendiği gibidir. Bu değişkenlerin seviyeleri yükseldikçe lise eğitiminde cinsiyet eşitsizliğini azalmaktadır. Gelenekçilik değişkeninin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Daha gelenekçi değerlere sahip illerde, kız çocuklarının eğitime katılımı erkek çocuklara göre daha azdır.

Bu konuda gelecekte yapılacak çalışmalar, ekonomik büyümede önemli rol oynayan finansal ve döviz piyasalarının terör saldırılarına olan tepkisini dikkate alabilirler. Özellikle bu duyarlılıkların modele dahil edildiği çalışmalar sayesinde terörizmin yarattığı belirsizliklerin emek piyasalarına ve eğitim yatırımlarına etkisine yönelik önemli bir kanal uygulamalı olarak incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Abadei, Alberto ve Gardaazabal, Javier. 2003. "The Economics Costs of Conflict: A Case Study of the Basque Country", *American Economic Review*, 93(1):113-132
- Abadei, Alberto ve Gardaazabal, Javier. 2005. "Terrorism and the World Economy", unpublished Working Paper
- Akresh, Ricahar ve De Walque, Damien.2008. "Armed conflict and schooling: Evidence from the 1994 Rwandan genocide", *World Bank Policy Research Working Paper Series*
- Alderman, Harold, Jere Behrman, David R. Ross ve Richard Sabot. 1996. "Decomposing the Gender Gap in Cognitive Skills in a Poor Rural Economy", *The Journal of Human Resources*, 31: 229-254
- Alesina, Alberto ve Perotti, Roberto. 1996. "Income Distribution, Political Instability, and Investment", *European Economic Review*, 40(6):1203-1228
- Arora, Vive ve Vamvakidis, Athanasios. 2004. "How Much Do Training Partners Matter for Economic Growth?", *IMF Working Paper*, WP/04/26
- Berrebi, Claude ve Ostwald, Jordan.2016. "Terrorism and the Labor Force", *Journal of Conflict Resolution*, 60:32-60
- Berrebi, Claude. 2003. "Evidence About the Link Between Education, Poverty and Terrorism among Palestinians", *Working Paper, Princeton University Industrial Relations Section*.
- Bilgel, Fırat ve Karahasan, Burhan Can.2017. The Economic Costs of Seperatist Terrorism in Turkey", *Journal of Conflict Resolution*, 61: 457-479
- Blattman, Christopher ve Annan, Jeannie.2010. "The consequences of child soldiering", *Review of Economics and Statistics*, 92: 882-898.
- Bloomberg, Stephen ve Hess, Gregory, Orphanides, Athanasios.2004. "Macroeconomic Consequences of Terrorism", *Journal of Monetary Economics*, 51:1007-1032.
- Chamarbagwala, Rubiana, ve Morán, Hilcias.2011. "The human capital consequences of civil war: Evidence from Guatemala", *Journal of Development Economics*, 94: 41-61
- Ecskstein, Zvi ve Tsiddon, Daniel.2004 "Macroeconomic Consequences of Terror: Theory and the Case of Israel", *Journal of Monetary Economics*, 51(1):971-1002
- Enders, Walter ve Sandler, Todd. 2002. "Patterns of Transnational Terrorism, 1970-1999: Alternative Time Series Estimates" , *International Studies Quarterly*, 46: 145-165
- Feridun, Mete ve Sezgin, Selami. 2008. "Regional Underdevelopment and Terrorism: The Case of South Eastern Turkey", *Defence and Peace Economics*, 19:225-233
- Frey, Bruno, Lechinger, Simon ve Stutzer, Alois. 2004. "Calculating Tragedy: Assesign The Costs of Terrorism", *CESifo Working Paper*, No 1341.
- Galor, Oded ve Weil David.1996. "The Gender Gap, Fertility, and Growth", *The American Economic Review*, 86: 374-387
- Global Terrorism Database, <https://www.start.umd.edu/gtd/>
- Gradstein, Mark ve Justman, Moshe.2002. "Education, Social Cohesion, and Economic Growth", *American Economic Review*, 92(4):1192-1204
- Gürol, A. ve Dilli, C.2007. "Zorunlu Eğitim Çağında Bulunan Kız Çocuklarının Okula Gitmeme Sebepleri (Şırnak ili Örneği)", XVI: Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Tokat
- Honaker, James. 2004. "Unemployment and Violence in Northern Ireland: A Missing Data Model for Ecological Inference", Annual Meeting of the Midwest Political Science.
- <http://secim.haberler.com/2014/>
- Kecmanovic, Milica.2012. "The Short Run Effects of the Croatian War on Education, Employment, and Earnings", *Journal of Conflict Resolution*, 57:991-1010
- Kibris, Arzu.201."Funerals and Elections: The Effects of Terrorism on Voting Behavior in Turkey", *Journal of Conflict Resolution*, 55: 220-247
- Kirdar, Murat, Dayıoğlu, M ve Koç, İsmet. 2016. "Does Longer Compulsory Education Equalize Schooling by Gender and Rural/Urban Residence?" *World Bank Economic Review*, 30(3): 549-579.
- Klasen, Stephan. 2002. "Low schooling for girls, slower growth for all? Cross-country evidence on the effect of gender inequality in education on economic development" *The World Bank economic review*, 16(3)
- Krueger, Alan ve Maleckova, Jitka.2003. "Education Poverty, and Terrorism: Is There a Causal Connection?", *Journal of Economic Perspectives*, 17(4):119-44
- Lussa, Fernando ve Tavares, Jose. 2007. "Economics and Terrorism: What We Know, What We Should Know, and the Data We Need" , *Terrorism, Economic Development, and Political Openness* içerisinde (editör: Philip Keefer, Norman Loayza), Cambridge University Press,
- Lucas, Robert.1988."On the Mechanics of Economic Development", *Journal of Monetary Economics*, 22:3-42.
- Melander, Erik. 2005. "Gender Equality and Intrastate Armed Conflict", *International Studies Quarterly*, 49(4):695-714
- Mesquita, Ethan Bueno.2005. "The Quality of Terror", *American Journal of Political Science*, 49(3):515
- Mincer, Jacob.1974. *Schooling, Experience, and Earnings*, New York National Bureau of Economic Research, Columbia University Press.
- Nyqvist Martina, 2013, "Income Shocks and Gender Gaps in Education: Evidence from Uganda", *Journal of Development Economics*, 105: 237-253
- Ozbudun, Ergun ve Hale, William .2010. *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm : AKP Olayı*, Dogan Kitap

- Piazza, James.2006. “ Rooted in Poverty?: Terrorism, Poor Economic Development, and Social Cleavages”, *Terorism and Political Violence*, 18:159-77
- Rodoplu, Ulkumen, Arnold, Jeffrey ve Ersoy, Gurkan, “Terrorism in Turkey”, *Prehospital and Disaster Medicine*, 18:152-160
- Romer, Paul. 1990. “ Endogenous Technological Change.”, *Journal of Political Economy*, 98 (5): 71-102.
- Schultz, Paul. 2002. “ Why Governments Should Invest More to Educate Girls”, *World Development*, 30: 207-225.
- Shabaya, Judith ve Agyemang-Konadu, Kwadwo. 2004. “Unequal Access, unequal participation: Some Spatial and Socio-Economic Dimensions of the Gender Gap in Education in Africa with special reference to Ghana, Zimbabwe and Kenya”, *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 34 (4).
- Shemyakina , Olga. 2011. “The effect of armed conflict on accumulation of schooling: Results from Tajikistan”, *Journal of Development Economics*, 95: 186-200.
- Stern, Jessica. 2001. *The Ultimate Terrorists*, Harvard University Press.
- Swee, Eik.2009. “On War and Schooling Attainment: The Case of Bosnia Herzegovina” HICN Working Paper 57
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>
- Telesca L, Lovallo M.2006. “Are global terrorist attacks time-correlated?”, *Physica A* , 362:480–484
- Thevenon, Olivier ve Del Pero, Angelica Salvi.2015. “ Gender Equality for Economic Growth”, *Annals of Economics and Statistics*, GENES, 117-118:353-377
- Tunç, Aynur İlhan. 2009. “Kız Çocuklarının Okula Gitmeme Nedenleri Van İli Örneği”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, VI:237-269
- Türkiye İstatistik Enstitüsü Resmi Web Sitesi, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/tabloOlustur.do#>
- Uysal Gokce. 2014, “Culture, Religiosity, and Female Labor Supply”, IZA Discussion Paper 8132
- Venieris, Yiannis ve Gupta, Dipak.1986.“ Income Distribution and Socio Political Instability as Determinants of Savings: A Cross Sectional Model”, *Journal of Political Economy*, 94:873-883.
- Viscusi, Kip ve Zeckhauser, Richard. 2003. “ Sacrificing Civil Liberties to Reduce Terrorism Risks”, *Harvard Law and Economics Discussion Paper*, No:401
- World Inequality Database, <https://www.wider.unu.edu/research>
- Yuksek Secim Kurulu Resmi Web Sitesi, <https://sonuc.ysk.gov.tr/module/GirisEkrani.jsf>